

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342:951(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-5>

Добрянська Наталія Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових і гуманітарних наук,

Навчально-науковий гуманітарний інститут

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського,

вулиця Джона Маккейна, 33, Київ, 01042, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6319-0409>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ВИД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОГО ПРИМУСУ

Статтю присвячено дослідженню адміністративної відповідальності як однієї з видів юридичної відповідальності та елемента державного примусу. Підкреслено, що адміністративна відповідальність призначається особі, за вчинення нею правопорушення, яке за своєю суспільною шкодою є менш небезпечним аніж злочин. Призначення такої відповідальності здійснюється органом, або посадовою особою, що наділена певними повноваженнями у цій сфері відповідно до норм чинного законодавства. Акцентовано на тому, що адміністративна відповідальність, як вид юридичної відповідальності наділена та характеризується особливостями останньої загалом, що є цілком закономірним.

З'ясовано, що адміністративна відповідальність є різновидом державного примусу і його вагомою складовою. Вона покликана забезпечити виконання правових норм і існує поряд з іншими видами державного примусу. По суті, адміністративна відповідальність є своєрідною реакцією держави на шкоду, що заподіяна адміністративним правопорушенням, тобто державною оцінкою порушення правової норми, що охороняється адміністративно-правовими санкціями. У цьому розумінні адміністративну відповідальність можна назвати юридичним обов'язком особи зазнати відповідно з нормами адміністративного права тих стягнень (покарань, обмежень), що визначаються такими нормами. Відтак, покарання та обмеження у вигляді стягнень можуть мати для правопорушника і моральний, і майновий, і особистісний, і суто юридичний характер. Наголошено, що можна говорити про те, що адміністративна відповідальність як реалізація адміністративно-правових санкцій покликана компенсувати заподіяну адміністративним правопорушенням незворотну шкоду, а для правопорушника стати своєрідним тягарем або покаранням.

Розкрито зміст ключових принципів, на яких ґрунтується інститут адміністративної відповідальності як вагомий елемент адміністративного права України.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення (проступок), стягнення, юридична відповідальність, державний примус, принципи, КУпАП.

Dobrianska Nataliia. ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY AS A TYPE OF LEGAL RESPONSIBILITY AND AN ELEMENT OF STATE COERCION

The article is devoted to the study of administrative responsibility as one of the types of legal responsibility and an element of state coercion. It is emphasized that administrative responsibility is assigned to a person for committing an offense that is less dangerous than a crime in terms of its social harm. The appointment of such responsibility is carried out by a body or an official who is empowered with certain powers in this area in accordance with the norms of current legislation. Emphasis is placed on the fact that administrative responsibility, as a type of legal responsibility, is endowed and characterized by the features of the latter in general, which is quite natural.

It was found that administrative responsibility is a kind of state coercion and its significant component. It is designed to ensure the implementation of legal norms and exists alongside other types of state coercion. In essence, administrative responsibility is a peculiar reaction of the state to the damage caused by an administrative offense, that is, a state assessment of a violation of a legal norm protected by administrative and legal sanctions. In this sense, administrative responsibility can be called the legal obligation of a person to undergo, in accordance with the norms

of administrative law, the sanctions (punishments, restrictions) determined by such norms. Therefore, punishments and restrictions in the form of fines can have a moral, property, personal, and purely legal nature for the offender. It is emphasized that it is possible to say that administrative responsibility as the implementation of administrative and legal sanctions is designed to compensate for the irreversible damage caused by an administrative offense, and to become a kind of burden or punishment for the offender.

The content of the key principles on which the institution of administrative responsibility is based as a significant element of the administrative law of Ukraine is revealed.

Key words: administrative law, administrative responsibility, administrative offense (misdemeanor), recovery, legal responsibility, state coercion, principles, Code of Criminal Procedure.

Вступ. Адміністративна відповідальність є досить складною та багатоаспектною категорією, що виступає однією з ключових складових адміністративного права та перебуває у постійному динамічному розвитку. Як вид юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність є вагомим елементом державного примусу, що регулюється нормами адміністративного права. А отже відіграють важливу роль у системі адміністративного припинення, адміністративного запобігання та адміністративного відновлення.

Натомість, з'ясування юридичної природи адміністративної відповідальності, вміння співвідносити заходи адміністративної відповідальності з іншими видами адміністративно-правового примусу – найважливіші завдання адміністративного права, адміністративно-правової науки і юридичної практики. Отож, вказане вище актуалізує потребу постійних наукових пошуків у царині адміністративної відповідальності.

Мета статті полягає у дослідженні інституту адміністративної відповідальності як одного з видів юридичної відповідальності та елемента державного примусу. Для досягнення цієї мети виконані такі завдання: 1) розглянуто правову природу адміністративної відповідальності; 2) охарактеризовано підстави адміністративної відповідальності; 3) проаналізовано принципи на яких ґрунтується інститут адміністративної відповідальності.

Матеріали та методи. Питання адміністративної відповідальності варто розглядати крізь призму наукових поглядів, викладених у працях В. Авер'янова, О. Бандурки, А. Берлача, Ю. Битяка, В. Білоуса, В. Гарашука, І. Голосніченка, П. Діхтієвського, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка,

О. Кузьменко, Є. Курінного, Д. Лук'янця, О. Остапенка, С. Петкова, О. Рябченко, А. Селіванова, С. Стеценка, В. Шамрая, І. Шопіної та багатьох інших.

Методологічну основу дослідження становлять світоглядні, загальнонаукові та спеціальнонаукові методи пізнання. З-поміж них особливо варто назвати порівняльний, історичний, системний, спеціально-юридичний методи.

Результати. Передусім, характеризуючи адміністративну відповідальність, як один із видів юридичної відповідальності та складову державного примусу, необхідно зауважити, що вона призначається особі, за вчинення нею адміністративного правопорушення (проступку), яке за своєю суспільною шкодою є менш небезпечним аніж злочин. Вочевидь, адміністративна відповідальність, як вид юридичної відповідальності наділена та характеризується особливостями останньої загальною, що є цілком закономірним. Аналогічне бачення адміністративної відповідальності знаходимо в тезі, висловленій О. Поштаренко, яка вважає, що адміністративну відповідальність неможливо досліджувати у відриві від загальноправової юридичної відповідальності, оскільки вона є її різновидом, на що вказується у п. 22 ст. 92 Конституції України [1, с. 175].

Водночас, варто підкреслити, що особа підлягає адміністративній відповідальності лише за те правопорушення (проступок), стосовно якого доведено вину такої особи.

Натомість, необхідно зауважити, що адміністративна відповідальність є також різновидом державного примусу і його вагомою складовою. Вона покликана забезпечити виконання правових норм й існує поряд з іншими видами державного примусу.

Досліджуючи питання розуміння адміністративної відповідальності, Ю. О. Левенець, зауважує, що поняття адміністративної відповідальності має дещо спірний та суперечливий характер. Одні автори адміністративну відповідальність ототожнюють із санкцією (із покаранням), а інші – з обов'язком особи відповідати за свої протиправні вчинки [2, с. 57].

На нашу думку, адміністративна відповідальність, по суті, має дуальну природу – є своєрідною реакцією держави на шкоду, що заподіяна адміністративним правопорушенням (проступком), тобто державною оцінкою порушення правової норми, що охороняється адміністративно-правовими санкціями. У цьому розумінні адміністративну відповідальність можна назвати юридичним обов'язком особи зазнати відповідно з нормами адміністративного права тих стягнень (покарань, обмежень), що визначаються такими нормами. Відтак, покарання та обмеження у вигляді стягнень можуть мати для правопорушника і моральний, і майновий, і особистісний, і суто юридичний характер. Тобто можна говорити про те, що адміністративна відповідальність як реалізація адміністративно-правових санкцій покликана компенсувати заподіяну адміністративним правопорушенням незворотну шкоду, а для правопорушника стати своєрідним тягарем або покаранням.

Своє зовнішнє вираження адміністративна відповідальність знаходить в адміністративних правовідносинах, що складається між органом (посадовою особою), уповноваженим здійснювати дії щодо притягнення до адміністративної відповідальності, і особою, на яку покладається обов'язок зазнати встановлених нормами адміністративного права санкцій, за порушення охоронюваних цими нормами правил.

Для адміністративної відповідальності як різновиду державного примусу характерні відповідні ознаки. Так, зокрема, у будь-якому випадку підставою для притягнення до адміністративної відповідальності є вчинене адміністративне правопорушення. Необхідно вказати, що підстави для адміністративної

відповідальності встановлюються Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та іншими Законами України [3].

Однак, як зауважує, Ю. В. Дрофич, система норм, яка регулює відносини адміністративної відповідальності, не дивлячись на численні зміни в Кодексі України про адміністративні правопорушення, не відповідає потребам сьогодення. Діапазон її позитивного, організуючого впливу значно ширший ніж публічне управління і зачіпає багато сторін взаємовідносин органів держави з громадянами, юридичними особами [4, с. 19].

Отже, варто підкреслити, що нині адміністративна відповідальність встановлюється не тільки для фізичних, але й для юридичних осіб. Адміністративна відповідальність настає для фізичних або юридичних осіб лише тоді, коли ними вчинено адміністративне правопорушення, і лише тоді коли вина такої особи повністю доведена і встановлена.

Варто також підкреслити, що КУпАП наділив значну кількість органів та їх посадових осіб, а також суди повноваженнями щодо притягнення до адміністративної відповідальності [3]. Водночас, порядок притягнення до адміністративної відповідальності детально регламентований адміністративно-процесуальними нормами, що містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Натомість, якщо порівнювати порядок притягнення до адміністративної відповідальності з іншими видами відповідальності варто зауважити, що він має більш складний характер порівняно з порядком притягнення до дисциплінарної відповідальності, але в порівнянні з кримінальним процесом вирізняється меншою складністю і більшою оперативністю.

Варто підкреслити, що оскарження дій і рішень органів (посадових осіб) щодо притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється у судовому або адміністративному порядку.

Необхідно також вказати на те, що адміністративна відповідальність менш сувора, ніж кримінальна відповідальність. Вона не створює надто важких правових наслідків

для правопорушника (наприклад, не тягне для фізичної особи судимості або звільнення з роботи, ліквідації юридичної особи тощо).

Натомість, застосування заходів адміністративної відповідальності тягне для правопорушника настання специфічного несприятливого правового наслідку у вигляді перебігу строку погашення призначеного йому адміністративного покарання. Якщо особа, піддана адміністративному стягненню, протягом року з дня закінчення виконання стягнення не вчинила нового адміністративного правопорушення, то ця особа вважається такою, що не була піддана адміністративному стягненню (ст. 39 КУпАП) [3].

Правові норми, які встановлюють підстави, а також закріплюють заходи адміністративної відповідальності, порядок притягнення до адміністративної відповідальності, правовий статус учасників правовідносин, що складаються з приводу притягнення правопорушника до адміністративної відповідальності, складають інститут адміністративної відповідальності.

При такому підході інститут адміністративної відповідальності є одним з ключових складових адміністративного права, що складається з матеріальних і процесуальних норм адміністративного захисту, покликаних охороняти суспільні відносини, урегульовані іншими адміністративно-правовими нормами, а також нормами трудового, фінансового, екологічного та інших галузей права.

Інститут адміністративної відповідальності має певний вплив на суспільні відносини у сфері адміністративно-правового регулювання. З цієї точки зору, найбільш суттєві напрями і сторони впливу інституту адміністративної відповідальності на суспільні відносини є функціями адміністративної відповідальності. Відтак, адміністративна відповідальність виконує охоронну (компенсаційну) та попереджувальну (превентивну) функції. На таку особливість адміністративної відповідальності звертає увагу І. Комарницька, вказуючи, що цінність адміністративної відповідальності насамперед полягає у попереджувальній та охоронній функціях

та в стимулюванні правомірної поведінки [5, с. 155].

Отож, охоронна (компенсаційна) функція адміністративної відповідальності полягає у витісненні і ліквідації суспільних відносин, що не відповідають адміністративно-правовим нормам. Зміст охоронної функції адміністративної відповідальності включає в себе встановлення для особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, таких стягнень, які покликані компенсувати шкоду, заподіяну правопорушником суспільним відносинам.

Натомість, попереджувальна (превентивна) функція адміністративної відповідальності полягає в запобіганні вчинення адміністративних правопорушень. Ця функція адміністративної відповідальності поділяється на індивідуальну превенцію і загальну превенцію.

Зміст індивідуальної превенції полягає в тому, що адміністративна відповідальність спрямована на запобігання вчинення у подальшому адміністративних правопорушень особою, яка вчинила адміністративне правопорушення.

Зміст загальної превенції включає в себе виявлення причин і умов, що сприяли вчиненню адміністративного правопорушення, і запобігання вчиненню адміністративних правопорушень іншими суб'єктами права. Адміністративна відповідальність як інститут адміністративного права ґрунтується на такому важливому принципі як законність. Так, ст. 7 КУпАП встановлює забезпечення законності при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення. Норма цієї статті передбачає, що «ніхто не може бути підданий заходу впливу в зв'язку з адміністративним правопорушенням інакше як на підставах і в порядку, встановлених законом. Проведення в справах про адміністративні правопорушення здійснюється на основі суворого додержання законності. Застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного впливу провадиться в межах їх компетенції, у точній відповідності з законом. Додержання вимог закону при застосуванні

заходів впливу за адміністративні правопорушення забезпечується систематичним контролем з боку вищестоящих органів і посадових осіб, правом оскарження, іншими встановленими законом способами. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів при застосуванні заходів впливу за адміністративні правопорушення шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів при застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» [3].

Натомість, варто підкреслити, що принцип законності притягнення до адміністративної відповідальності включає в себе деякі правила, зокрема:

1. Адміністративна відповідальність може мати місце лише за ті протиправні діяння, які утворюють склади адміністративних правопорушень, визначених законом.

2. При притягненні до адміністративної відповідальності неприпустимо розширювальне тлумачення диспозиції норм КУпАП, що визначають склади адміністративних правопорушень, зокрема, розширення передбаченого ними переліку протиправних дій (бездіяльності), за яке настає адміністративна відповідальність.

3. Адміністративне стягнення за вчинення адміністративного правопорушення (про-

ступку) має призначатися в суворій відповідності з санкцією статті КУпАП, що встановлює адміністративну відповідальність за це правопорушення, та в межах цієї санкції.

4. При притягненні особи до адміністративної відповідальності повинен неухильно дотримуватися порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення, встановлений адміністративно-процесуальними нормами, що містяться в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

Водночас, О. М. Соловійова, до основних засад адміністративної відповідальності відносить такі принципи, як: верховенство права; законність; доцільність; обґрунтованість; невідворотність; своєчасність; справедливість; гуманізм; індивідуалізації покарання; відповідності провини та покарання тощо [6, с. 359].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що адміністративна відповідальність є видом юридичної відповідальності, що характеризується ознаками, які притаманні юридичній відповідальності, а також має свої специфічні ознаки. Окрім того, адміністративна відповідальність є дієвим елементом державного примусу, що застосовуються до особи, яка вчиняє адміністративне правопорушення (проступок).

Список використаних джерел:

1. Поштаренко О. Поняття, сутність та зміст адміністративної відповідальності в умовах нової парадигми адміністративного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 174–179.
2. Левенець Ю. О. Поняття адміністративної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 54–62.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984, додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Дрофич Ю. В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2022. Вип. 73. Ч. 2. С. 18–26.
5. Комарницька І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 2. Т. 7. С. 155–161.
6. Соловійова О. М. Принципи адміністративної відповідальності та проблеми їх практичної реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 358–366.

References:

1. Poshtarenko, O. (2020). Poniattia, sutnist ta zmist administratyvnoi vidpovidalnosti v umovakh novoi paradyhmy administratyvnoho prava [The concept, essence and content of administrative responsibility in

the conditions of the new paradigm of administrative law]. *Pidpriumnytstvo, gospodarstvo i pravo*. no. 3, pp. 174–179 [in Ukrainian].

2. Levenets, Yu.O. (2012). Poniattia administratyvnoi vidpovidalnosti [Concept of administrative responsibility]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. no. 3, pp. 54–62 [in Ukrainian].

3. Code of Ukraine on Administrative Offenses. (1984, December 7). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrayinskoï RSR*. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Drofych, Yu.V. (2022). Poniattia ta osnovni oznaky administratyvnoi vidpovidalnosti: analiz suchasnoi administratyvno-pravovoi literatury [Concept and main features of administrative responsibility: analysis of modern administrative and legal literature]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Serii PRAVO*. no. 73, pp. 18–26 [in Ukrainian].

5. Komarnytska, I. (2020). Administratyvna vidpovidalnist: teoretyko-pravovi aspekty [Administrative responsibility: theoretical and legal aspects]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. Serii: «Iurydychni nauky». no. 2, pp. 155–161 [in Ukrainian].

6. Soloviova, O.M. (2022). Prynstypy administratyvnoi vidpovidalnosti ta problemy yikh praktychnoi realizatsii [Principles of administrative responsibility and problems of their practical implementation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. no. 9, pp. 358–366 [in Ukrainian].